

УДК 340.68:659.3

*Валентин Михайлович Петрик,
Катерина Олексіївна Прокоф'єва*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ НЛП ІЗ МЕТОЮ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ НА ОСОБИСТІТЬ

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) — форма комунікації, в застосуванні якої переважне значення надається мовним стратегіям. Саме тому розуміння проблем “психологічної архітектури” мови, її ролі у спілкуванні є основною ланкою в подоланні шкідливого впливу посттравматичного синдрому (ПТС) на особистість людини.

Мається на увазі базова пресуппозиція НЛП — “Карта не територія”. Людина не обмежується безпосереднім враженням від оточення та подій, до участі в яких вона виявилась так чи інакше залученою. Людина спроможна (і робить це частіше на підсвідомому рівні) виходити за межі власного чуттєвого досвіду, проникати в сутність речей інакше, ніж це відбувається в результаті безпосереднього сприйняття.

Речі та події, відповідно, не тільки відбиваються у свідомості людини наочно, але відображаються в певних уявних асоціованих зв'язках та співвідношеннях, які створюють іноді комплексну еквівалентність. Відповідно, людина в таких випадках виходить за межі безпосередньо чуттєвого досвіду та створює у власній свідомості відсторонені поняття, які формують певну сутність речей і відношення до цих речей (чи до ситуації) самої людини.

Людина не тільки може сприймати речі глибше, ніж це дає безпосереднє відчуття сприйняття, вона має можливість (і робить це постійно на підсвідомому рівні) робити висновки, спираючись не на наочний досвід, а на власні судження. Це дає змогу вважати, що в людини є більш складні форми отримання та оброблення інформації з навколишнього середовища ніж ті, які надає їй безпосереднє сприйняття.

Кожна людина живе не тільки у світі безпосередніх вражень, але і у світі відсторонених понять, вона не тільки накопичує

власний досвід, але сприймає й загальнолюдський, також сформульований у системі відсторонених понять. Відповідно, людина може оперувати не тільки в наочному, але і у відстороненому плані, глибше розуміючи сутність речей та їх відносини, — відповідно змінювати своє ставлення до них, спираючись на власні уявлення про їх цінність та значущість для своєї особистості.

НЛП це дослідження структури суб'єктивних переживань. У НЛП створені такі концепції, як метамодель, “сенсорна четвірка”, стратегії, субмодальності, інші ефективні методи комунікації та терапії. Це дає можливість вести мову про подолання хворобливих чи асоціальних станів у людини, які утворилися під впливом посттравматичного синдрому, застосовуючи певні моделі та техніки НЛП.

Мета статті — розглянути явища та види психічних розладів, які мають вплив на свідомість людини з ПТС, визначити, які саме відчуття власної зміни чи стани емоційно-особистісного неблагополуччя потребують психокорекції.

Завдання статті — дати описи методик НЛП, застосування яких допомагає подолати негативні хворобливі наслідки впливу ПТС на особистість людини, розглянути методологічні засади застосування певних підходів НЛП до конкретних випадків ураження особистості, дати практичні поради керівникам комунікативного впливу щодо застосування технік НЛП.

Досліджували питання, порушені у статті, багато науковців, зокрема: В. П. Садковий, Л. О. Китаєв-Смик, Ю. В. Щербатих, К. С. Калмикова, О. А. Миско, Н. В. Тарабріна, С. Н. Єніколопов та інші [4—6; 8; 12—14]. Проте, саме застосування методів НЛП для подолання наслідків впливу ПТС

на особистість людини висвітлено, на думку авторів, не повною мірою.

Участь у конфлікті із застосуванням зброї — завжди випробування для будь-якої людини. “Всі люди різні” — говорить один із постулатів психології. “Карта, не територія” — стверджує базова пресуппозиція НЛП. Люди по-різному ставляться як до самого факту особистої участі в конфлікті, так і до різноманітних, непередбачуваних подій, у які вони виявляються залученими.

У військовослужбовців, учасників конфліктів із застосуванням зброї, в структурі посттравматичного стресового розладу найбільш яскраво виражені такі дезадаптаційні реакції, як почуття провини, підозрілість, негативізм; менш виражені образи, фізична агресія, роздратування.

Ера індустріального виробництва, сучасний тип суспільного виробництва — інформаційно-індустріальні технології, продукують не тільки сталий розвиток та зміцнення ресурсної бази. Їх наслідком стають: надмірний тиск на навколишнє середовище, техногенні катастрофи, утворення техногенних відходів виробництва, в тому числі — радіоактивних. Переробка та утилізація деяких з них ускладнена багатьма чинниками, або взагалі неможлива на сьогодні.

Перебування в зоні із сильним радіаційним/техногенним забрудненням, що несе в собі загрозу життю та здоров'ю, викликає в людини психічне перенапруження, стрес і може служити джерелом психічної дезадаптації з її різними проявами у вигляді психотичних розладів і порушень непсихотичного характеру. За даними досліджень, проведених в Інституті психології Російської академії наук, у 19,7% ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській АЕС було виявлено ПТС. Навіть у тих випадках, коли такого розладу не спостерігалось, обстежувані зазначали, що стали в чомусь іншими людьми, що в них з'явилося відчуття власної зміни, причому ця зміна переживалася як негативна, що викликає відчуття внутрішнього дискомфорту, емоційно-особистісного неблагополуччя.

Висновок — в обох випадках спостерігається явище дисоціативних феноменів і локальних психічних розладів особистості в людей, які опинилися у травмуючих ситуаціях.

Дисоціативні розлади (від лат. *dissociare*) — група психічних розладів, яка характеризується змінами чи порушеннями певних психічних функцій: свідомості, пам'яті, почуття самоідентичності, усвідомлення безперервності подій власного життя. Звичайно, ці функції інтегровані у психіку людини, але, коли відбувається ди-

соціація, деякі з них відокремлюються від свідомості особи і стають певною мірою незалежними. Так втрачається самоідентифікація особи та виникає інша, як це відбувається у станах *фуги* чи *множинної особистості*, у випадках *психогенної амнезії*.

Тобто, термін *дисоціативний розлад* використовується для позначення трьох психічних феноменів:

Множинна особистість — психічний феномен, при якому людина набуває дві або більше особистості, чи еґо-стани. Кожна альтер-особистість у такому випадку має власні патерни сприйняття та взаємодії з оточенням. Особам із *множинною особистістю* визначають діагноз “дисоціативний розлад особистості” (“роздвоєння особистості”).

Дисоціативна fuga — хворобливий стан, якому властивий раптовий, але цілеспрямований переїзд травмованого в незнайому місцевість, після чого людина повністю забуває всю інформацію про свою особистість, включно з ім'ям. Пам'ять на універсальну інформацію (літературні твори, закони фізики, природи тощо) зберігається однак. Зберігається і здатність запам'ятовувати нову інформацію. В усіх інших відношеннях, окрім амнезії, вражена людина поводиться нормально.

Людина у стані *фуги* може вигадати собі інше ім'я та біографію і не знати, що вона вражена хворобливим станом. Вона може знайти іншу роботу (зазвичай не пов'язану з попередньою) та вести нормальне життя.

Причиною *фуги* виступає звичайно психічна травма чи неприйнятна ситуація, в яку потрапив уражений. Цей стан має захисний характер, оскільки дає враженій людині можливість отримати відтермінування від реакції на певну проблему/ситуацію.

Дисоціативна fuga продовжується від кількох годин до кількох місяців, у виняткових випадках довше. Потім вражена людина згадує власну біографію (зазвичай раптово), але при цьому може втрачати пам'ять про те, що відбувалось під час ураження. Вихід із *фуги* часто супроводжується різкими негативними емоціями: людина знову повертається в неприємну для неї травмуючу ситуацію.

Психогенна амнезія — хворобливий стан, викликаний психічною травмою або переживанням екстремального стресу. Має симптоми відсутності спогадів чи неповні спогади про події, які вже відбулись.

Така амнезія може бути спонтанною й частіше тимчасовою. Спогади повертаються до травмованої людини у хронологічному порядку, починаючи з найдавніших. Спогади про останні події, які передують амнезії, частіше не відтворюються ніколи.

Дисоціативні феномени є важливою компонентою як ситуативної реакції, так і відстроченої реакції на травматичний стрес. Відповідно до сучасних поглядів на роль дисоціації в подоланні травматичної ситуації розрізняють три відмінних, але взаємопов'язаних патерни дисоціативності:

- 1) первинна дисоціація, що виникає в перший момент потрапляння людини в травматичну ситуацію. Первинна дисоціація характеризується дезінтегративністю і фрагментарністю сприйняття ситуації загрози, яка супроводжується інтенсивними емоціями страху, жаху й безпорадності;
- 2) вторинна або перитравматична дисоціація — подальша дезінтеграція особистого досвіду перед серйозною загрозою;
- 3) третинна дисоціація — розвиток характерних емоційно-станів, що містять травматичний досвід.

Висока інтенсивність перитравматичної дисоціації є одним із найбільш істотних прогностичних факторів виникнення ПТС.

Досвід роботи як із військовослужбовцями, які виконували завдання із застосуванням зброї, так і з персоналом, який брав участь у ліквідації техногенних катастроф, дає змогу стверджувати, що методики НЛП виявилися зручним та ефективним інструментом у роботі з ліквідації наслідків ПТС.

Застосування методів НЛП на практиці продемонструвало практичність і невибагливість цього інструменту комунікативного впливу, його доступність. Це унікальні у своєму роді методики, застосування яких не потребує витрати значних ресурсів. Вони дають можливість за відсутності “теплого кабінету” надати допомогу людині безпосередньо на місці травмуючої події. І не тільки допомогти, але й, у багатьох випадках, попередити виникнення психотравми, або навчити нормально жити, незважаючи на її наслідки. Жити по-справжньому, бути повноцінним членом суспільства.

Під час інтенсивного впливу психотравмуючого фактора людина втрачає частково відчуття контролю над майбутнім. Багато хто, швидше за все, забуває на якийсь час про нього. Шквал факторів психологічного впливу різного характеру обрушується на травмовану людину. Відчуття постійної небезпеки призводить до загальної перевтоми, а перевтома, по суті, є нервово-психічною нестійкістю.

Застосування техніки НЛП “Лінія часу” допомагає відновити хронологію подій, легко і приємно, для травмованої особи, спланувати своє майбутнє. Працюючи за допомогою цієї методики, слід звернути увагу на *характер побудови* численних ліній часу. У багатьох в уявленнях відсутнє мину-

ле. Його начебто не було. Воно “стерлося” зі свідомості. Здебільшого ці спогади йдуть не глибше початку особистої участі травмованих у діях, які мають стресовий характер. Побудова лінії минулого дає змогу згадати все: щось приємне і не дуже, але те, що є для кожної людини значущим і важливим, без чого втрачається сутність особистості самої людини.

У проведенні профілактичної роботи з формування стійкості до наслідків психотравм високу ефективність має поєднання техніки постановки аудіальних “якорів” із моделями рефреймінгу. *Якір* — це будь-який стимул, що викликає певну реакцію (щось подібне до слабкого умовного рефлексу, або те, що передре умовному рефлексу). Якорі виникають природним шляхом, але їх можна встановлювати навмисно, наприклад, дзвонити у дзвоник, щоб привернути увагу людей, або торкаючись руки людини, відповідаючи на запитання. *Якоріння* — закріплення окремих переживань людини за допомогою якого-небудь стимулу, а також виділення їх та підтримування для подальшої роботи.

У “шестикроковій” моделі рефреймінгу встановлюється зв'язок із певною частиною психіки враженої людини, визначається позитивне призначення цієї частини, а потім створюються три види альтернативної поведінки, які відповідають цьому призначенню. Це надійна модель, яка працює в найрізноманітніших ситуаціях. Вона містить засоби контролю, підлаштування до майбутнього та екологічної перевірки. Застосовуючи її до особистості травмованої людини, важливо проявляти увагу до її сенсорного сприйняття, тоді помилки в проведенні курсу реабілітації фактично неможливі.

Існують інші моделі рефреймінгу, придатні для подолання хворобливих наслідків ПТС. Одна з них “рефреймінг змісту”, яка є найбільш уживаним засобом застосування рефреймінгу в терапії. Рефреймінгом змісту вона зветься тому, що, на відміну від шестикрокового, потрібно наперед знати конкретний зміст події та стан особи. Зазвичай його розділяють на рефреймінг власне змісту та рефреймінг контексту.

Рефреймінг змісту. Цю тактику можна називати “підміною почуттів”, чи зміною стратегії, чи установкою якоря. Але фактично, як техніка, вона є рефреймінгом. При цьому виді рефреймінгу реальний стимул насправді не змінюється, але змінюється його сенс. Цим видом рефреймінгу краще користуватись у тих випадках, коли стимул неприйнятної поведінки не потребує зміни, не містить у собі нічого поганого для особистості людини та її оточення.

Якщо людина переживає неприємне для неї сенсорне відчуття, то реально їй неприємна її особиста реакція на таке відчуття. Один із засобів змінити цю реакцію полягає в тому, щоб людина зрозуміла, що реакція насправді не спирається на це сенсорне відчуття. Тому, якщо змінити сенс відчуття для цієї людини, то зміниться і її реакція.

Це інколи називають “перевизначенням”, чи “перейменуванням”. У будь-якому випадку тут деяка нова реакція пов’язується з певним (притаманним враженій особистості) сенсорним відчуттям. Зберігається той самий зміст, але з деяким додатковим сенсом — того ж характеру, що і сенс, вкладений у цей зміст травмованою особою.

Щоб впевнено досягнути змін при застосуванні рефреймінгу, важливо підтримувати його узгодженим із немовними аналогами, бути конгруентним ситуації.

Здійснюючи рефреймінг (це має принципову важливість), потрібно підтримувати серйозний спокійний вираз обличчя, відповідний тон голосу та темп розмови — йдеться про емоційну стабільність того, хто працює з травмованою людиною.

Емоційна стабільність того, хто здійснює процес впливу (командира, керівника, медіа-структора, психотерапевта), найважливіший компонент виконання функції реабілітації як функції прогностичної. Оскільки стабільність емоційного стану людини, яка здійснює вплив засобами НЛП, безпосередньо впливає як на стан травмованої особи, так і на визначення нею в подальшому власних мотивацій та здійснення вчинків.

Важливою передумовою ефективного прогнозування наслідків впливу є розвиток *антиципації* як здатності передбачати результати дій, прогнозувати явища й моделювати свідомість враженого та майбутні події.

Потрібно застосовувати гнучкість і варіативність мислення, як елементи одного з принципів нейролінгвістичного програмування — *закону необхідної розмаїтості*, а він стверджує, що для успішної адаптації й виживання елемент системи повинен володіти певним мінімальним запасом гнучкості і ця гнучкість має бути пропорційною потенційній варіабельності чи невизначеності інших частин системи. Іншими словами, якщо людина хоче досягти певної мети, то їй необхідно знайти кілька способів її досягнення. Число варіантів, які гарантують одержання результату, залежить від масштабу ймовірних змін всередині системи, в якій перебуває бажана кінцева мета.

Тому, хто здійснює процес впливу, необхідна здатність прогнозувати афективні реакції та думки людей. Ця здатність включає *рефлексію* та *емпатію*. Треба ок-

ремо підкреслити важливість рівня розвиненості цих якостей для тих, хто в цьому випадку керує комунікацією в системі “людина — людина”.

Обґрунтовується ця думка тим, що: 1) *емпатія* є розумінням і відчуттям переживань, емоцій, психічних станів іншої людини; процес емпатії є, в основному, інтелектуальним й емоційним за своїм змістом. Тобто, йдеться про когнітивний рівень емпатії, який виступає розумінням емоційного стану іншої людини, у зв’язку з чим з усіх видів емпатії виділено *когнітивну* (яка базується на інтелектуальних процесах) та *предикативну* (яка є здатністю прогнозувати афективні реакції інших людей у конкретних ситуаціях). Саме ці види емпатії відіграють значну роль у роботі з травмованою особистістю; 2) *рефлексію* як важливий соціально-психологічний чинник антиципації ми розглядаємо як уміння передбачати думки, настанови інших людей стосовно прийнятих щодо них певних рішень, дій. Знання думки іншої людини допомагає тому, хто керує комунікацією, не лише краще підготуватися до можливої бесіди, але й ширше поглянути на проблему та можливі варіанти її вирішення.

Оскільки ми розглядаємо емпатію й рефлексію як важливі передумови успішного прогнозування дій, реакцій інших людей, то для кращого розуміння цієї позиції необхідно ввести таке поняття, як *атрибуція* — пояснення людиною причин поведінки інших людей. По суті, *атрибуція* є приписуванням людині (як соціальному об’єкту) характеристик, не представлених у полі сприйняття: пізнаючи одне одного, люди прагнуть визначити певні особистісні якості і причини їх прояву, а при недостатності для цього даних приписують ці причини, включаючи у своє пояснення різні якості іншої людини. Спостерігаючи за діями іншої людини, особа вкладає їх в одну з багатьох притаманних їй свідомості причино-наслідкових схем — ця причинова інтерпретація суттєво впливає на поведінку, дії цієї людини, а отже, на нашу думку, і стратегію роботи з травмованим, істотно впливає на процес прогнозування своїх дій відповідно до реакції інших.

Існує три схеми атрибуції, знання яких дозволить керівнику комунікації краще зрозуміти свій спосіб трактування та прогнозування поведінки інших людей, корегуючи його при необхідності: 1) суб’єктивна атрибуція, коли людина приписує собі причини того, що трапилося; 2) об’єктивна атрибуція, коли людина приписує відповідальність за подію тому, з ким вона трапилася (але іншому, не собі); 3) ситуаційна атрибуція, коли причиною події стають

зовнішні обставини. У цьому ракурсі *атрибуція* взаємопов'язана із соціальною перцепцією, яка є багатфункціональним психічним процесом, що передбачає сприйняття зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію та прогнозування на цій основі її вчинків.

Рефреймінг контексту. Будь-яке ймовірне відчуття й будь-яка поведінка виявляються доречними, якщо розмістити їх у відповідному ситуації контексті, у доцільній для конкретної особи “логічній рамці”.

Таким чином, керівник комунікації перемикає контексти в уявленні враженої особи та утворює “там” іншу реакцію, а потім переміщує цю реакцію в цей контекст. Він фактично примушує людину реагувати на те, чого немає, чого фактично не існує.

Для того, щоб досягти стану раппорту (*раппорт* досягається на свідомому чи несвідомому рівні, коли комунікатор приєднується до репрезентативних систем людини, відображуючи їх у своїй вербальній або невербальній поведінці) з людиною, яка перебуває під впливом наслідків ПТС, потрібно усвідомлювати — якщо той, хто здійснює рефреймінг контексту, бачить, відчуває чи чує щось незрозуміле, неадекватне, неймовірне, це означає, що він не може зрозуміти контекст, який породжує таку поведінку. В такому випадку потрібно застосовувати зорове ведення — пристосовувати пошук нового контексту до внутрішніх процесів, які відбуваються в травмованій людині і можуть бути зафіксовані з допомогою зору, як належної системи представлення. Зазначимо, що для окремих осіб у таких випадках краще підходить аудіальна чи кінестетична форма пошуку.

Такі моделі рефреймінгу базуються на певному виді рефреймінгу змісту. Зберігаючи той самий контекст, керівник маніпуляції змінює сенс поведінки в тому самому контексті.

Інший приклад — виявити у травмованого поведінку, яка породжує те, що людина сприймає як негативне, хоча, насправді, така риса (звичка) не несе загрози самій людині чи її оточенню (просто дратує її, як певна нав'язливість). Такі нав'язливості мають для їх носіїв негативні конотації, але, якщо дати такій поведінці “нове ім'я”, з позитивними конотаціями (жадібність до їжі — здатність піклуватися про себе), можна змінити сенс цієї поведінки (звички, нав'язливості).

Як варіант *рефреймінгу контексту*, техніка “гра з частинами”. Якщо в людини, як наслідок впливу ПТС, розвиваються певні негативні риси — хворобливе бажання хитрувати, злість, вони можуть із часом бути “перейменовані”, наприклад, у “здатність

до конструктивної творчості”, або у щось подібне, залежно від ситуації.

Суть цієї техніки полягає в тому, що мета впливу (навіювання) приблизно така: “Подивись, кожна твоя частка — твоя особиста неймовірна цінність, вона приносить тобі тільки добро. Якщо ти сам певним способом, зрозумілим саме тобі, організуєш взаємодію власних частин особистості, щоб вони працювали узгоджено і щоб тобі було видно, що вони хочуть зробити для тебе, то разом вони будуть працювати краще...”.

Таким чином одна комплексна еквівалентність (яка породжує хворобливий, нав'язливий стан), яка вже є, замінюється на іншу — комфортну для особистості, корисну для самосприйняття та спілкування з оточенням.

Жодна поведінка сама по собі не є корисною чи безкорисною. Будь-яка поведінка в чомусь буде корисною — коли ви визначаєте, в чому. І це рефреймінг контексту.

Жодна поведінка сама по собі не має сенсу й керуючий комунікацією може надати їй будь-який сенс — це рефреймінг змісту. Від того, хто керує комунікацією, вимагається лише здібність описати, яким чином повинна бути осмислена ця поведінка. Це повністю залежить від творчого підходу та вміння й виразності спілкування.

Для подолання шкідливих наслідків впливу на людину ПТС можна застосувати також міні-техніку “сприйняти себе”. Коли людина, уражена ПТС, не бажає на щось звертати увагу, з її життя та оточення це не зникає, а в багатьох випадках відбувається якраз навпаки — таке уникання тільки підсилює негативні відчуття. Звичайно таке “відсторонення” має структуру “слоного пирога” — є ситуація, людина відчуває до неї страх. Таке “відчуття з приводу відчуття” має в НЛП назву мета-стану. Воно сильно впливає на це переживання — керує ним, підсилює чи послабляє. Злість по відношенню до страху підсилює його, а спокій — послаблює. Використовуючи мета-стани, можна досить просто змінювати відновлення враженої наслідками ПТС особистості до самих цих ситуацій, до людей та власних якостей.

Ця техніка допомагає впевнено працювати зі змінами щодо різноманітних подій, якостей і людей, але навряд чи спрацює в разі сильних нав'язливостей та хворобливих фобій на кшталт куріння, алкоголізму чи наркоманії.

Висновки. Отже, керівникам комунікації з людьми, свідомість яких зазнала впливу руйнівних факторів ПТС, необхідно враховувати, що застосування тих або інших методів НЛП, інших різноманітних методів психотерапії, а також їх можливе поєднання, зале-

жить від стану конкретної людини, яка переживає посттравматичний стрес, та її індивідуально-психологічних особливостей. На завершення зазначимо, що аналіз структури прогнозування та введення певних понять у застосуванні методів НЛП для подолання впливу ПТС повинні допомогти керівникам комунікації у вирішенні практичних завдань роботи з травмованими особами.

Література

1. **Алдер Г.** НЛП: современные психотехнологии / Г. Алдер. — СПб. : Питер, 2000. — 160 с. 2. **Волков Е. Н.** Существует ли “контроль сознания” (“реформирование мышления”)? Теоретические и практические аспекты дискуссии / Е. Н. Волков // Dokument HTML — <http://www.people.nnov.ru/volkov/>. 3. **Дилтс Р.** Моделирование с помощью НЛП / Р. Дилтс. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с. 4. **Ениколопов С. Н.** Психотерапия при посттравматических стрессовых расстройствах / С. Н. Ениколопов // Российский психиатрический журнал. — 1998. — № 3. — С. 50—56. 5. **Зеленова М. Е.** Психологические особенности посттравматических стрессовых состояний у участников войны в Афганистане / М. Е. Зеленова, Е. О. Лазебная, Н. В. Тарабрина // Психологический журнал. — 1997. — Т. 18. — № 2. — С. 34—49. 6. **Калмыкова Е. С.** Особенности психотерапии посттравматического стресса / Е. С. Калмыкова, Е. А. Миско,

Н. В. Тарабрина // Психологический журнал. — 2001. — Т. 22. — № 4. — С. 70—80. 7. **Карнап Р. С.** Значение и необходимость. Исследование по семантике и формальной логике / Р. С. Карнап. — М. : Изд-во иностр. литер., 1959. — 382 с. 8. **Китаев-Смык Л. А.** Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. — М. : Наука, 1983. — 368 с. 9. **Ломов Б. Ф.** Антиципация в структуре деятельности / Б. Ф. Ломов, Е. Н. Сурков. — М. : Наука, 1980. — 280 с. 10. **Манойло А. В.** Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны / А. В. Манойло, А. И. Петренко, Д. Б. Фролов. — 2-е изд., стереотип. — М. : Горячая линия. Телеком, 2006. — 541 с. 11. **О’Коннор Дж.** Введение в нейролингвистическое программирование / Дж. О’Коннор, Дж. Сеймор. — 2-е изд. — Челябинск : “Библиотека А. Миллера”, 1998. — 272 с. 12. **Садковой В. П.** Особенности прояву посттравматичних стресових розладів у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Володимир Петрович Садковий ; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2005. 13. **Тарабрина Н. В.** Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. — СПб. : Питер, 2001. — 268 с. 14. **Щербатых Ю. В.** Психология стресса и методы коррекции / Ю. В. Щербатых. — СПб. : Питер, 2007. — 256 с. 15. **Friedman M., Rosenman R.** The key cause — type A behavior pattern // Stress and coping. — N.Y. ; Columbia Univ. Press, 1977. — P. 203—212. 16. **Pickering Th.** The effects of occupational stress on blood pressure in men and women // Acta Physiol. Scand. Suppl. — 1997. — V. 161, Suppl. — № 640. — P. 125—128.

В статье рассматриваются явления и виды психических расстройств, влияющих на сознание человека с посттравматическим синдромом (ПТС), определяется, какие именно чувства собственного изменения или состояния эмоционально-личностного неблагополучия нуждаются в психокоррекции; даётся описание методик НЛП, применение которых позволяет преодолеть негативные болезненные последствия влияния ПТС на личность человека.

Ключевые слова: Нейролингвистическое программирование, диссоциативные расстройства, психоген-

ная амнезия, диссоциативная fuga, посттравматическое расстройство.

This article discusses the phenomenon and types of mental disorders that affect the human consciousness with post-traumatic syndrome (PTSD) is defined, what self-modification or emotional state of personal distress need psychocorrection; describes the techniques NLP application which allows to overcome the negative painful PTSD effects of exposure to a person’s identity.

Key words: Neuro Linguistic Programming, dissociative disorder, psychogenic amnesia, dissociative fugue, posttraumatic disorder.